

УДК: 342.228

DOI: <https://doi.org/10.32366/2523-4269-2019-69-4-25-31>

Марущак Олександр Анатолійович,

кандидат юридичних наук

(Чернігівський національний технологічний
університет, м. Чернігів)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6153-9868>

ДО ПИТАННЯ ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ ФУНКЦІЙ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

У статті досліджено наявні класифікації функцій держави, створені в різні історичні періоди. Відзначається, що на сьогодні відсутня єдність системи класифікації, що пов'язано з тим, що одна й та сама функція може мати різні назви, а окремі функції можуть як штучно, необгрунтовано бути розділені, так і об'єднані. Наведено актуальну нині класифікацію функцій держави.

Ключові слова: держава; функції держави; критерії класифікації функцій держави; класифікація; цілі держави; державознавство; право.

Постановка проблеми. Нами було встановлено, що існує багато критеріїв класифікації функцій держави (за формами діяльності, за тривалістю дії, основні й неосновні, класові й загальносоціальні, внутрішні та зовнішні) та те, що в результаті уніфікації критеріїв класифікації функцій держави, на нашу думку, самою достовірною та актуальною є класифікація функцій держави за об'єктом (за сферами суспільного життя), що надає можливість правильно класифікувати функції конкретної держави [1, с. 40]. Але наявний плюралізм думок стосовно визначення поняття [2, с. 17–20] та критеріїв класифікації функцій держави, і навіть прихильність окремої групи наукової спільноти до уніфікації критеріїв, породжує відсутність єдиної думки в питанні безпосередньо класифікації функцій держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У різні історичні періоди функції держави та їхня класифікація були об'єктом дослідження таких вчених, як С. С. Алексєєв, А. Б. Венгеров, О. В. Малько, Г. Н. Манов, М. М. Марченко, М. І. Матузов, А. Д. Машков, С. А. Котляревський, В. В. Ла-зарєв, В. В. Сухонос, О. В. Петришин, В. Ф. Погорілко та ін. Незважаючи на ґрунтовний науковий інтерес до цієї тематики, це питання потребує якісного та актуального на сьогодні доопрацювання.

Формування мети статті. У результаті ґрунтового дослідження загальної теорії функцій держави вивести єдину, універсальну, актуальну на сьогодні класифікацію функцій держави, яка буде відображати всю повноту функціонування сучасної держави.

Виклад основного матеріалу. Якісне дослідження окресленого питання неможливе без історичного аналізу, тому що функції держави – це складна категорія, яка пройшла великий шлях становлення [3, с. 67]. Незважаючи на становлення наукової категорії функцій держави (як основних напрямів діяльності держави), саме в радянській правовій науці чітких, вичерпних класифікацій функцій держави надано не було. Ця відсутність та невизначеність протягом довгого періоду й призвела в майбутньому до значних наукових дискусій та досліджень у вітчизняному науковому просторі.

У вітчизняній правовій науці можна виділити два періоди дослідження як держави загалом, так і безпосередньо функцій держави: 1) радянський; 2) пострадянський. Своєю чергою і радянський період можна розділити на дві стадії: 1) приблизно до 1970 року; 2) після 1970 року. Такий розподіл досить умовний, тому що загальна тенденційність у радянські часи залишалася незмінною, але, починаючи з 1970-х років, у науково-правовому контексті можна побачити певні зрушення в дослідженнях цього питання.

С. О. Голунський та М. С. Строгович під час визначення та дослідження функцій держави зважали найперше на критику функцій експлуаторських держав та співвідношення їх із функціями соціалістичної держави. Виокремлювали три функції, одна з яких зазнавала трансформації у зв'язку зі змінами обставин [4, с. 51–54]. Наведена думка підтримувалася всією науковою спільнотою того часу. Наприклад, Г. І. Федькін кваліфікував функції Радянської держави, виділивши дві фази її розвитку: перша – це період від Жовтневої революції до ліквідації експлуаторських класів; друга – це період від ліквідації капіталістичних елементів міст і селищ до повної перемоги системи. Але при цьому виділяє загальну, головну фазу, яка охоплює весь історичний період – фазу розвитку держави – етап в розвитку економічного устрою, а залежно від фази, виділялась основна задача, від якої залежали функції. У першій фазі зазначалися такі функції:

- функція придушення повалених експлуаторських класів;
- функція оборони країни від нападу ззовні;
- функція господарсько-організаторської та культурно-виховної роботи.

У другій фазі, у зв'язку з історичними змінами, змінювалась основна задача і, відповідно, кваліфікація функцій. Якщо функція оборони країни від нападу ззовні та функція господарсько-організаторської та культурно-виховної роботи залишалися незмінними, то замість функції придушення повалених експлуаторських класів (мали на увазі, що ці повалені класи вже придушені й функція втратила свою актуальність) вирізнялася функція охорони соціалістичної власності від злодіїв і розкрадачів народного майна [5, с. 62–80]. Наведена класифікація була дуже ідеологізованою і абсолютно не розкривала функціонал держави, особливо враховуючи масштаб діяльності СРСР як всередині держави, так і на зовнішній арені. Якщо в післяреволюційний період, з урахуванням становлення державності та стагнації в розвитку правової науки, така класифікація могла мати місце, то згодом вона втратила свою актуальність, тому що змінювалися межі державного впливу, цілі, задачі і, зрозуміло, функції держави.

Існує думка, що становлення наукової категорії функцій держави відбулося в 60–70 роки ХХ століття [6, с. 41]. На наше переконання, відбулося не становлення, а фундаментальні, докорінні зміни в ідеологічному плані та підходах до дослідження окресленого питання. Згадати хоча б наукові здобутки А. І. Денісова та В. Є. Гулієва, згідно з якими функції кожної конкретної держави, незалежно від її належності до того чи іншого типу, повинні досліджуватися у зв'язку із двома основними сферами державної діяльності – внутрішньою (внутрішнє життя країни або суспільства в її межах) і зовнішньою (регіональна або міжнародна арена). Внутрішніми називаються ті функції держави, предметом яких є різні галузі або сторони політичного, господарського й духовного життя суспільства цієї країни. Вони органічно пов'язані із внутрішньою політикою панівного класу, з його інтересами й завданнями. Ці функції демонструють ставлення держави до суспільства, до його економіки, культури, класів, індивідів тощо. Коли йдеться про зовнішні функції, то мають на увазі функції держави як суб'єкта міжнародних відносин, які виражають його ставлення до іноземних держав. Предметом зовнішніх функцій є різні галузі або сторони життя на регіональній або світовій арені. Ці функції тісно пов'язані із внутрішньою та зовнішньою політикою панівного класу, з його зовнішньополітичними, економічними та ідеологічними позиціями [7, с. 79–80].

Схожі наукові позиції були й у А. М. Васильєва. На його думку, основні функції будь-якої держави діляться на внутрішні й зовнішні. Причому будь-яка держава має не одну, а кілька внутрішніх і кілька зовнішніх функцій. У внутрішніх функціях проявляється роль держави всередині цієї країни. Такими, наприклад, є функції охорони приватної власності, придушення опору трудівників всередині країни експлуаторських держав. У зовнішніх – виражається призначення і роль у відносинах з іншими державами й народами. Однак між внутрішніми та зовнішніми функціями існує тісний зв'язок, бо зовнішня політика перебуває в нерозривному поєднанні із внутрішньою політикою і умовами існування

держави, насамперед економічними [8, с. 66]. Автори не виводили чіткої класифікації, зберігалась ідеологічна основа, але вже було закладено основи критеріїв класифікації функцій держави, і базовим став критерій поділу саме на внутрішні та зовнішні (який і на сьогодні для багатьох залишається незаперечним).

Кардинальні зміни в дослідженні цього питання відбулися в 1980-х роках. Наприклад, Б. Г. Баланик, сконцентрувавшись на критеріях класифікації, виділяючи основні та неосновні функції, внутрішні й зовнішні, постійні та тимчасові, не приділяє при цьому уваги безпосередньо класифікаціям. Відштовхуючись від функцій експлуаторських держав, автор стверджує, що будь-яка держава здійснює певні внутрішні та зовнішні функції. В експлуаторській державі це:

- придушення експлуатованих мас;
- захист панівної експлуаторської власності;
- ідеологічна обробка експлуатованих мас;
- захист території своєї держави від нападу ззовні й захоплення територій інших держав.

Внутрішні та зовнішні функції соціалістичної держави докорінно відрізняються від внутрішніх і зовнішніх функцій експлуаторської держави як за змістом, так і за способами їхнього здійснення [9, с. 35]. О. І. Корольов та Л. С. Явич також не наводили класифікацію функцій держави, а тільки наголошували, що й внутрішні, і зовнішні функції, зі свого боку, класифікуються за сферами й напрямками діяльності держави. Ця класифікація досить умовна не тільки для кожного історичного типу держави, але й для кожної конкретної держави на тому чи іншому етапі її розвитку, для неї характерна певна індивідуалізація як внутрішніх, так і зовнішніх функцій [10, с. 61]. У такому контексті дуже важливо, що напрями діяльності держави висувуються як один із ключових критеріїв класифікації функцій держави.

Зважимо, що О. В. Сурілов також не наводить класифікацію, але, урахувавши динамічність функцій держави, наголошує на тому, що етап перебудови визначає завдання, які впливають з виробленого партією на квітневому (1985 р.) Пленумі ЦК і XXVII з'їзді стратегічного курсу на всебічне й революційне оновлення радянського суспільства та прискорення його соціально-економічного розвитку [11, с. 138]. Тут варто зауважити, що така властивість, як динамічність залишилась актуальною стосовно такої категорії, як функції держави й до сьогодні [2, с. 19], та зазначити, що іноді дуже хибно функції держави прирівнюють до напрямів діяльності конкретної функції [1, с. 39]. Загалом у радянський період у дослідженні функцій держави спостерігаємо тенденційність до ухилу від безпосередньої класифікації, і це передусім пов'язується з ідеологічною складовою, при цьому необхідно помітити, що відбулося безпосереднє становлення цієї наукової категорії та основних критеріїв класифікації.

У пострадянський період у результаті кардинальних державних змін дослідження функцій держави отримало новий рівень розвитку, це стосується і безпосередньо визначення поняття, його значення, критеріїв класифікації тощо. Було зроблено доволі багато спроб створити класифікацію функцій держави, але, у зв'язку з динамічністю вказаної категорії, дискусія в цьому питанні залишається актуальною. Як вже нами було встановлено в попередньому дослідженні, класифікація функцій держави одночасно на основі різних критеріїв втратила свою актуальність [1, с. 40]. Але при цьому класифікації, наведені на основі різних критеріїв, мають велике значення для нашого дослідження. Особливо це стосується класифікації функцій на внутрішні та зовнішні, яка і на сьогодні для багатьох науковців є ключовою та незаперечною, але якщо знехтувати цей критерій класифікації, то вони загалом співпадають із комплексними, уніфікованими функціями.

Доволі спірною є класифікація, надана О. Ф. Черданцевим, сформована на базі розподілу на зовнішні та внутрішні функції. До внутрішніх він зараховує функцію охорони правопорядку (правоохоронну), економічну, соціальну та екологічну. До зовнішніх - обо-

ронну функцію, функцію захоплення чужих територій і сфер впливу, функцію забезпечення миру й підтримки світового правопорядку, функцію співробітництва держав [12, с. 115–123]. Надана класифікація не зовсім відповідає концепції уніфікації зовнішніх та внутрішніх функцій. Якщо із внутрішніми функціями питань не виникає, то виділення оборонної в окрему суто зовнішню є недоречним, особливо в контексті виділення окремої функції захоплення чужих територій. По-перше, це складова частина (напрямок діяльності) оборонної функції, яка нарівні з основним призначенням – охороною держави від зовнішніх загроз – реалізується одним оборонним відомством. По-друге, виділення такого напрямку діяльності (захоплення чужих територій) у наш час абсолютно недоречне й не може вважатися напрямком діяльності цивілізованої держави. До того ж автор виділяє прямо протилежну функцію забезпечення миру й підтримки світового правопорядку.

Продовжуючи тему уніфікації зовнішніх та внутрішніх функцій, доречною є класифікація Р. В. Енгібаряна, який виділяє такі функції, як економічна, соціально-політична, правоохоронна, екологічна (природоохоронна). Зазначаючи зовнішні функції (у множинній кількості), насправді маємо на увазі одну з них, що включає різні напрями діяльності, як-от: співробітництво із членами світового товариства та підтримка миру й світового правопорядку; економічне та торгово-фінансове співробітництво; культурне та науково-технічне співробітництво; міжнародна охорона навколишнього середовища [13, с. 49–56]. Як бачимо, зовнішні напрями діяльності безпосередньо взаємопов'язані із внутрішніми, що вкотре доводить недоречність класифікації функцій на зовнішні та внутрішні, а виділення зовнішньої функції, яка координує діяльність на міжнародній арені (сфері), дійсно має місце. Дещо схожі позиції стосовно досліджуваного питання у В. В. Сухоноса, який також, зважаючи на класифікацію на зовнішні та внутрішні функції, до внутрішніх зараховує охорону форм власності, охорону правопорядку, екологічну, економічну, соціальну та інші (наприклад, розвиток науково-технічного прогресу). А до зовнішніх – військову, взаємовигідну торгівлю, підтримку миру, дипломатичну та інші (наприклад, участь у вирішенні таких глобальних проблем сучасності, як боротьба з міжнародною організованою злочинністю і тероризмом, розв'язання проблем екологічного та демографічного характеру тощо) [14, с. 36–37].

Доволі специфічна класифікація надана О. В. Мелехіним. З огляду на класифікацію на внутрішні та зовнішні функції, до внутрішніх зараховує економічну, соціальну, правоохоронну (функцію становлення правопорядку), екологічну та культурну функції. До зовнішніх – оборонну та функцію співробітництва з іншими державами, у якій виокремлює такі напрями, як співпраця із членами світової спільноти стосовно підтримки миру та світового правопорядку, економічне та торгово-фінансове співробітництво, культурне та науково-технічне співробітництво, міжнародна охорона навколишнього середовища [15, с. 102–114]. Поза сумнівом, напрями зовнішньої діяльності співпадають із внутрішніми функціями держави, тобто є їхнім логічним продовженням.

Прихильниками єдиного критерію класифікації функцій держави є В. В. Лазарєв та С. В. Липень. Пояснюючи, що поділ функцій на внутрішні та зовнішні є умовним, оскільки держава відповідну діяльність всередині країни (наприклад, екологічну) обов'язково координує з діяльністю на міжнародній арені, виділяють чотири комплексні функції держави: економічну, політичну, соціальну та ідеологічну [16, с. 110]. Р. В. Шагієва та О. О. Федорченко до згаданої вище класифікації ще включають екологічну функцію [17, с. 115]. Своєю чергою В. П. Малахова та В. М. Козакова до економічної, політичної, соціальної та ідеологічної функції додають комплексну охоронну функцію, при цьому розрізняючи функціональну охоронну діяльність (правоохоронну, правозастосовну та правотворчу), коли видаються та застосовуються акти, спрямовані на охорону суспільних відносин та об'єктну охоронну діяльність – безпосередню охорону власності, громадського порядку, прав і свобод громадян, навколишнього середовища тощо [18, с. 409–410].

Доволі якісною і чіткою є класифікація функцій держави, надана А. Д. Машковим, який кваліфікував їх залежно від сфер суспільного буття, з урахуванням зовнішнього чи внутрішнього спрямування, подавши їх у такому вигляді - економічна, політична, соціальна, функція охорони правопорядку, природоохоронна (екологічна), культурно-просвітницька, інформаційна [19, с. 102-106]. Варта уваги класифікація О. В. Пушняка, відповідно до неї, сучасна держава виконує різноманітні функції, зокрема економічну, фінансову, соціальну, екологічну, гуманітарну, а також функцію забезпечення національної безпеки [20, с. 64]. Доволі цікавим у цій концепції є виділення функції забезпечення національної безпеки, яка поєднує в собі класичні та загальноприйняті правоохоронну та оборонну функції, всі їхні напрями як всередині держави, так і на міжнародній арені. З точки зору правової науки, недоречним є виділення фінансової функції як складової частини економічної діяльності держави.

Дуже специфічну класифікацію, але при цьому доволі гнучку, запропонував розробник лібертарно-юридичної концепції держави й права В. С. Нерсисянц. Наголошуючи, що окремі функції держави – це лише відносно самостійні аспекти цілісної і єдиної по своїй сутності функціональної діяльності держави зі створення, підтримки й практичної реалізації відповідного державно-правового порядку. До числа таких окремих функцій належать правоустановча, правореалізаторська, правозахисна та зовнішньодержавна [21, с. 258]. В. С. Нерсисянц дуже специфічно підійшов до функціоналу правової держави: принцип поділу влади у правовій державі дає підстави для трактування його основних внутрішніх функцій – законодавчої, виконавчої і судової. Проте він наголошує, що така класифікація функцій не має універсального значення, оскільки не відповідає функціональній діяльності держав інших історичних типів, у яких ще не було поділу влади, властивого сучасній правовій державі. Подібний специфічний підхід спостерігається і стосовно соціальної функції держави, під якою розуміють діяльність держави щодо соціального захисту людей і забезпечення гідних умов життя для всіх членів суспільства. Подібна соціальна діяльність держави має, безсумнівно, істотне значення. Але, характеризуючи таку діяльність як самостійну державну функцію, не слід забувати, що йдеться лише про сучасну соціальну правову державу. Необхідно також урахувувати, що взагалі всі функції всіх типів держав, як, утім, і будь-яка держава, носять соціальний характер [21, с. 261].

Висновки й перспективи подальших досліджень. Ураховуючи динамічність та залежність від низки факторів такої категорії, як «функції держави», що є основними напрямками діяльності держави, і незважаючи на аргументованість на користь одного критерію класифікації за об'єктом (за сферами суспільного життя), на сьогодні ми спостерігаємо відсутність єдиної системи класифікації, що пов'язано з тим, що одна й та сама функція може мати різні назви, окремі функції можуть як штучно, необґрунтовано бути розділені, так і об'єднані; інші фактори. На нашу думку, можна виділити такі комплексні функції держави: правоохоронну, економічну, політичну, соціальну, ідеологічну, оборонну та зовнішню. Перелічені функції є властивими для абсолютної більшості сучасних держав. Кожна функція сучасної держави має своє змістовне наповнення, яке залежить від безлічі факторів, та змінюється з різними обставинами, тому виникає потреба, як окремого ґрунтового аналізу кожної функції, так і їхнього взаємозв'язку, що й буде висвітлено в подальших дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Марущак О. А. Критерії класифікації функцій держави. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 4. С. 37-40. URL : http://www.pap.in.ua/4_2019/10.pdf (дата звернення: 02.12.2019).
2. Марущак О. А. Функції держави: визначення поняття. *Держава та регіони*. Серія Право. 2019. № 3. С. 17-21.
3. Марущак О. А. Формування та становлення наукової категорії «функції держави». *Формула Права*, 2019. № 55 (2). С. 59–69. URL : <http://doi.org/10.5281/zenodo.2635565> (дата звернення: 21.11.2019).

4. Голунский С. А., Строгович М. С. Теория государства и права. Москва : Юридическое издательство НКЮ СССР, 1940. 304 с.
5. Основы советского государства и права: учебник. 2-е изд., испр. и доп. Москва : Госюриздат, 1953. 491 с.
6. Грачёв Н. И. Функции государства: опыт концептуальной реконструкции. *Российский журнал правовых исследований*. 2016. № 4 (9). С. 41-49.
7. Теория государства и права: учебник. Изд-во Моск. ун-та, 1972. 531 с.
8. Теория государства и права. Москва, «Юридическая литература», 1977. 471 с.
9. Теория государства и права. Москва : Юрид. лит., 1986. 349 с.
10. Теория государства и права: учебник. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1987. 550 с.
11. Сурилов А. В. Теория государства и права: учеб. пособие для студ. юрид. фак. ун-тов и ин-тов. Київ : Вища школа, 1989. 439 с.
12. Черданцев А. Ф. Теория государства и права: учебник для вузов. Москва : Юрайт, 2000. 432 с.
13. Енгибарян Р. В., Краснов Ю. К. Теория государства и права : учебное пособие. Москва : Юристъ, 1999. 272 с.
14. Основи держави і права України : навч. посіб. Суми : ВТД «Університетська книга», 2003. 288 с.
15. Мелехин А. В. Теория государства и права : учебник. Москва : Маркет ДС, 2007. 640 с.
16. Лазарев В. В. Теория государства и права : учебник для бакалавров. 4-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство Юрайт; ИД Юрайт, 2013. 634 с.
17. Актуальные проблемы теории государства и права : учеб. пособие. Москва : Норма: ИНФРА-М, 2011. 576 с.
18. Теория государства и права. Москва : Академический Проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2002. 567 с.
19. Машков А. Д. Теорія держави і права : підручник. Київ : ВД «Дакор», 2014. 492 с.
20. Теорія держави і права : підручник. Харків : Право, 2015. 368 с.
21. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учебник для юридических вузов и факультетов. Москва : Издательская группа НОРМА – ИНФРА М, 1999. 552 с.

Марущак Александр Анатольевич,

кандидат юридических наук

(Черниговский национальный технологический университет,
г. Чернигов)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6153-9868>

К ВОПРОСУ О КЛАССИФИКАЦИИ ФУНКЦИЙ СОВРЕМЕННОГО ГОСУДАРСТВА

В статье исследованы существующие классификации функций государства, созданные в различные исторические периоды. Отмечается, что на сегодняшний день отсутствует единство системы классификации, что связано с тем, что одна и та же функция может иметь разные названия, а отдельные функции могут как искусственно, необоснованно быть разделены так и объединены. Приведена наиболее актуальная классификация функций государства.

Ключевые слова: государство; функции государства; критерии классификации функций государства; классификация; цели государства; государствоведение; право.

Marushchak Oleksandr,

PhD in Law

(Chernihiv National University of Technology, Chernihiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6153-9868>

TO THE REPORT ABOUT THE CLASSIFICATION OF THE FUNCTIONS OF THE MODERN STATE

The state functions are the basic scientific category of the theory of state and law, which has passed a long way of its formation in legal science, as a result of the evolution of legal, political and philosophical thought. The study of the main activities of the state (state functions) is possible only in conjunction with other categories, such as the aims and the tasks of the state. And the establishment of the scientific category of the state functions occurred as a result of the re-conceptualization of the aims and tasks. The existing pluralism of views on the definition of the concept and criteria for the classification of the state functions, in turn generates a lack of consensus on the issue of classification of the state functions. There are many

criteria of classification of state functions (by forms of activity, by duration of action, main and non-main, class and general social, internal and external). But as a result of unification of criteria of classification of state functions the most correct and actual is classification of functions of the state on object (on spheres of public life) that gives the chance correctly to classify functions of the concrete state. In domestic legal science, we can distinguish two periods of research, both of the state as a whole and directly of the functions of the state: the first period is the Soviet, and the second post-Soviet. In turn, the Soviet period can be divided into two stages – before 1970, and after. This distribution is quite conditional, because the general tendency in Soviet times remained unchanged, but since the 1970s, in the scientific and legal context, you can see certain shifts in research on this issue. Given the dynamism and dependence on a number of factors of such a category as the state functions, which are the main activities of the state, and despite the arguments in favor of one criterion of classification by object (by spheres of public life), today we observe the absence of a unified classification system, which is due to the fact that one and the same function can have different names, individual functions can be artificially, unreasonably divided, and combined and other factors. it is possible to allocate the following main state functions, as law enforcement, economic, political, social, ideological, defensive and external - these functions are characteristic of the vast majority of modern states.

Key words: state; state functions; criteria of classification state functions; classification; state aims; theory of state; law.

Надійшла до редколегії 11.12.2019